

ВИСВІТЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ М. ГОРБАЧОВА В ЗАХІДНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1980-Х – ПОЧАТКУ 1990-Х РР.

Статтю присвячено історіографії Перебудови, зокрема висвітленню економічних перетворень в дослідженнях західних науковців другої половини 1980-х – початку 1990-х рр. До аналізу залучено, в основному, роботи американських і британських дослідників.

З огляду на високий інтерес до політики М. Горбачова на Заході та налагодження тісних партнерських взаємин між США й СРСР, радянські економічні реформи широко дебатовались в науковій періодиці та монографіях відомих радянологів. Цей пласт літератури залишається маловідомим і майже не дослідженим в історіографіях пострадянських держав. Він містить чимало цінних і оригінальних думок і спостережень щодо реформ радянської економіки, котрі можуть бути корисними в сучасних умовах.

Метою статті є аналіз наукових студій західних дослідників, присвячених економічним реформам доби Перебудови, осмислення панівних тенденцій в радянології, висвітлення поглядів вчених щодо перспектив командно-адміністративної економіки та шляхів її ринкової трансформації.

В результаті проведеного дослідження було встановлено, що в добу Перебудови завдяки політиці гласності склались сприятливі умови для вивчення радянологами радянської економіки. Вчені наголошували на уповільненні темпів зростання та технологічному відставанні СРСР. Більшість з них не бачила перспектив реформування планової економіки радянського типу, а пропонувала зробити вибір на користь капіталізму, ринкової економіки та приватизації (демократичний транзит). Багато уваги західні дослідники приділяли постатям радянських реформаторів і, в першу чергу, М. Горбачову. Однак після того, як на Заході виникли сумніви щодо спроможності Президента СРСР завершити демократичний транзит, увага переключилась на республіканські еліти. Більшість дослідників не вбачала в кризі радянської економіки загрози для самого існування СРСР. Така оцінка збігається з сучасним баченням проблеми, відповідно до якого економічна криза не означала колапсу і не була головною причиною дезінтеграції держави.

Ключові слова: Перебудова, СРСР, М. Горбачов, соціалізм, капіталізм, ринкова економіка, реформи, демократичний транзит.

Перебудова в СРСР викликала глибокий інтерес на Заході, де в роки Холодної війни сформувався окремий дослідницький напрям – радянологія. Завдяки гласності західні вчені отримали доступ до радянської статистики та можливість тісно контактували з радянськими колегами. Інтерес до Перебудови та її головного «виконроба» втілювався в низку досліджень, які ще не стали предметом наукового аналізу. Окремі аспекти проблеми порушувались у статті С. Величко, присвяченій західній історіографії Перебудови [1], оглядах нових публікацій, рецензіях [40].

У 1980-х рр. західні дослідники почали більш критично оцінювати економіку радянського блоку. Однак наближення кризи не було очевидним, адже закриті режими здатні виживати навіть в умовах погіршення економічної ситуації. До того ж, спочатку західні вчені не володіли достовірними статистичними даними щодо темпів уповільнення економічного зростання і технологічного відставання від капіталістичних економік Заходу та Південно-Східної Азії.

Західні дослідники широко використовували дані американської розвідки щодо ситуації в радянській економіці. Зокрема, Р. Кауфман проаналізував уповільнення темпів зростання радянських видатків на оборону. Серед можливих причин цього явища дослідник вказував на економічні обмеження, технічні труднощі або зростання витрат на наступальне озброєння [27]. На думку Дж. Вейкхардта, військова та цивільна економіки в СРСР були настільки тісно інтегровані, що економічна реформа не може розглядатись як чисто цивільне питання [53].

Кризу нафтовидобування в СРСР дослідив Т. Густафсон. Він встановив, що радянський видобуток нафти досяг свого піку в 1983 р., а потім розпочалось зниження, адже зростання випуску продукції в Західному Сибіру майже призупинилось. Корінь проблеми дослідник вбачав у тому, що радянська політика в цій сфері була незбалансованою і спрямованою на отримання швидкого прибутку на шкоду систематичному розвитку промисловості регіону [15]. Згодом Т. Густафсон систематизував зібраний матеріал, а також проаналізував енергетичну

політику М. Горбачова, видавши монографію з прикметною назвою «Криза на тлі достатку». Попри те, що Радянський Союз мав величезні запаси енергоносіїв, державна енергетична політика, починаючи з середини 1970-х рр., стала руйнівним чинником галузі [16].

Серед фахівців не було єдиної думки щодо причин радянської стагнації 1970-х – початку 1980-х рр. Серед можливих чинників вказувались: 1) труднощі ефективного здійснення централізованого планування; 2) зниження трудової дисципліни; 3) свідоме рішення планових органів зменшити темпи економічного зростання після 1975 р.; 4) «вузькі місця» в ключових секторах економіки – нафтовидобуванні, залізничному транспорті; 5) несприятливі демографічні тенденції; 6) несприятливі погодні умови; 7) непрямий ефект від уповільнення зростання на Заході після 1973 р.; 8) значні видатки на оборону [21, р. 51–72; 30; 33, р. 1814–1819; 43, р. 47–67]. На думку О. Іоффе (радянського емігранта) та П. Меггса, найслабшою ланкою радянської економіки були технологічні інновації [26].

В ідеологічному кліматі Холодної війни сформувалась версія про історичну дефектність комунізму, базована на доктрині тоталітаризму. Остання виходила з того, що радянська модель («реальний соціалізм») та його система планового господарства не в змозі забезпечити своїм громадянам необхідної кількості та якості матеріальних благ. Наприклад, Г. Шредер передбачала продовження спаду промислового зростання, адже причини гальмування закладені в самій системі соціалістичного централізованого планування, а проведення системних реформ не видавалось ймовірним [43, р. 47–67].

Натомість Дж. Хаф заперечував твердження, що масштабні економічні перетворення в радянській економіці неможливі. На його погляд, успішність реформ має базуватися на усвідомленні переваг та ризиків, стратегії політичних перетворень М. Горбачова і досягненні вагомих здобутків у сільському господарстві та сфері побуту, перш ніж протистояти промисловій бюрократії [23].

Одним з перших економічну політику Перебудови розпочав досліджувати Е. Хьюїтт, засновник і головний редактор журналу «Soviet Economy» (сучасна назва «Post-Soviet Affairs»), згодом помічник Президента Дж. Буша-старшого. Не дивно, що проблеми радянської економіки активно дебатовались на сторінках цього видання. Журнал уважно стежив за перебігом реформ в СРСР, публікував дискусії

відомих радянологів, матеріали «круглих столів», в яких брали участь Е. Бекер, А. Бергсон, Е. Бонд, Г. Гейманн, П. Десаї, С. Коен, Г. Левіне, В. Тремл Г. Шредер та ін., а згодом і радянські дослідники, розробники економічної стратегії Перебудови (А. Аганбегян, В. Костяков, М. Петраков, М. Шмельов), громадсько-політичні діячі (Ю. Афанасьєв, В. Коротич, А. Сахаров) [13; 34; 51; 52].

Радянологи детально вивчали документи партійних форумів, з'їздів народних депутатів СРСР, приділяючи багато уваги закулісним аспектам та їх впливу на економічні реформи [22; 25; 45]. Проаналізувавши показники дванадцятого п'ятирічного плану на 1986–1990 рр. Е. Хьюїтт прийшов до висновку, що він передбачає дуже скромні економічні реформи, тому, попри велику амбіційність, є недовсяжним, хоча деякого покращення економічних показників виключати не можна [20].

Перспективи втілення горбачовських економічних перетворень з огляду на історичний досвід реформ О. Косигіна проаналізувала Г. Шредер. На її думку, радянська система стикнеться зі старими проблемами, коли для забезпечення покращень в економіці застосовуватимуться «політичні зміни», втілені на цей раз в кампанії за підвищення дисципліни праці [44].

Цінову політику в Радянському Союзі на початку Перебудови розглянув М. Борнштейн [5], а зміни в системі оплати праці в контексті впровадження самофінансування підприємств стали предметом дослідження Дж. Чепмен [9]. Дж. Купер, В. Кінкейд і К. Томсон розглядали економіку конверсії [11; 28]. В центрі уваги західних науковців були реформи в окремих галузях народного господарства СРСР, в першу чергу, в машинобудуванні (розглядалось як ключова сфера прискорення) і сільському господарстві (в контексті можливостей зміни форми власності на землю) [12; 31]. Багато уваги приділялось достовірності радянської статистики.

Чимало досліджень було присвячено викликам і перешкодам на шляху змін [36]. Науковці вбачали їх у небажанні чи неможливості для М. Горбачова піти на необхідний політичний ризик, опорі бюрократії, обмеженості комуністичної ідеології для мобілізації підтримки інновацій. Західні вчені вказували, що в перші роки Перебудови не відбувалось змін у сферах економічного планування і стимулювання трудящих. Проаналізувавши скромні здобутки перших двох років Перебудови, Ф. Хенсон побачив обнадійливі тенденції в деякому розширенні прав особистої й кооперативної власності. Водночас,

цей автор вказав на несумісність зростання виробництва із заходами, спрямованими на делегування ширших повноважень підприємствам [17].

В останні роки Перебудови більше уваги приділялось силам, які свідомо чинили опір реформам. П. Грегорі, спираючись на інтерв'ю з радянськими емігрантами, стверджував, що основною перешкодою є бюрократія. Неефективна, роздута й байдужа до суспільних проблем номенклатура працювала за канонами 1930-х рр., демонструючи дивовижну стійкість до змін. На думку цього автора, дві категорії радянської бюрократії мають різне майбутнє. «Господарники» можуть перетворитися на підприємців, а «апаратники» є зайвим прошарком, що забезпечує неринкове регулювання економіки. Але якраз остання група відігравала ключову роль у Перебудові [14]. А. Ослунд вважав, що запорукою успішності реформ має стати усунення КПРС від управління економікою [2].

Водночас, вивчалися й рушійні сили Перебудови. Т. Колтон розподілив радянське суспільство на п'ять рівнів політико-адміністративної ієрархії (генсек ЦК КПРС, колективне керівництво – Політбюро, бюрократія в цілому, інтелігенція, населення в цілому) і визначив ставлення й мотивацію кожної з цих груп. На думку дослідника, економічні зміни в СРСР будуть складним, тривалим і непередбачуваним процесом [10]. На думку Б. Рабла міські добре освічені працівники більш позитивно, ніж основна маса населення, ставляться до підвищення матеріального стимулювання, плюралізму, гласності, втілених у горбачовських реформах. Завдяки зростанню чисельності цих соціальних груп відбувається укріплення бази політичної підтримки Перебудови [41]. Дж. Хаф вважав, що лібералізація М. Горбачова була викликана бунтом «середнього класу», необхідністю перебудувати відносини в багатонаціональному суспільстві та технічної модернізації. Цей автор критично ставився до стереотипів американської зовнішньої політики, базованої на антирадянських кліше, і доводив, що марксизм-ленізм міг стати рушієм для радикальних реформ, в тому числі й таких, які прийнято називати капіталістичними [24].

Багато уваги приділялось провідникам радянських економічних реформ. З розгортанням Перебудови західні дослідники піддавали все гострішій критиці тих, хто залишався прибічником соціалізму й не визнавав «єдино вірними» неоліберальні концепції вільного ринку, виступав проти різкого підвищення цін, масової приватизації тощо. Зокрема, Б. Румер

піддав жорсткій критиці Л. Абалкіна, використавши навіть неологізм «абалканізація» щодо економічної політики радянського уряду [42]. Ф. Хенсон детально розібрав радянське законодавство стосовно малого бізнесу, іноземних інвестицій, акціонерних товариств, землі, порівнявши їх з альтернативною програмою С. Шаталіна [18].

Майже всі західні автори вказували на безперспективність економіки радянського типу, неузгодженість мікроекономічної практики та макроекономічного планування [46; 48; 50; 54], наполегливо пропонували переходити до ринку, виходячи з постулатів Л. фон Мізеса, Ф. фон Хайєка та М. Фрідмана¹. А. Ослунд переконував, що комуністичним країнам не варто надавати фінансову допомогу аж доки вони не зроблять вибір на користь демократії, капіталізму й запуску програми швидкого транзиту в бік ринкової економіки та приватизації [3, р. 41].

Інтереси вчених поступово зосереджувались в площині переходу (transition або transformation) від комуністичної політичної системи до нової демократичної або авторитарної, а також переходу від планового господарства до ринкового [39]. Фактично на початку 1990-х рр. радянська економіка вже не була ані соціалістичною, ані командно-адміністративною. Західні дослідники переважно розглядали її як перехідну (транзитну), а цінність перетворень оцінювали з точки зору наближення до ринкової економіки, поширення приватної власності та включення в систему світового ринку. Так, Е. Рейклін вбачав в економічних реформах механізм трансформації тоталітарного держкапіталізму на авторитарну змішану економіку [38]. На думку, П. Хауслогнера, на шляху радикальних реформ М. Горбачов повинен оновити застарілий «суспільний договір», укладений в СРСР в 1950-ті рр., і таким чином відновити державну легітимність [19]. Американський політолог Дж. Бреслауер стверджував, що в 1990 р. з'явився владний консенсус відносно переваг ринкової економіки, але не було згоди щодо стратегії та витрат перехідного періоду [7].

У 1990–1991 рр. Радянський Союз переживав справжню кризу, породжену не відсутністю реформ, а їх проведенням. Як не парадоксально, чим очевиднішими були економічні невдачі М. Горбачова, тим компліментарнішим ставав тон західних дослідників. Напри-

¹ Польські економісти В. Брус і К. Ласкі були одними з небагатьох авторів, які наголошували на важливості збереження здобутків соціалізму (наприклад, гарантії повної зайнятості) і пропонували рухати реформи в бік «ринкового соціалізму» [8].

клад, Дж. Бреслауер запевняв, що горбачовська стратегія щодо проведення політичних й ідеологічних змін перед економічними реформами була мудрим вибором і ще не вичерпала себе [6]. Мало хто вбачав у кризі передвістя краху радянської системи. Більшість розглядала її як «кризу одужання» на шляху ринкового транзиту [32; 49]. Зокрема, Р. Паркер, як і багато інших авторів (В. Тремл, Дж. Хардт, Дж. Хаф) закликав не перебільшувати масштаби кризи. Він підкреслював, що радянські громадяни задовольняють свої потреби за рахунок «другої» («тіньової») економіки, а дефіцит в магазинах компенсується достатком у холодильниках. Дослідник вважав, що СРСР є другою економікою світу, наводив враження американських бізнесменів щодо високого рівня оснащення радянських підприємств, але зневажливого ставлення людей до вітчизняної продукції¹. На думку Р. Паркера, криза мала не так економічну як психологічну природу, адже інформацію про зростання цін і дефіцит поширювали радянські ЗМІ [35]. П. Пасселл вказував на наявність в СРСР надлишкового попиту через збільшення доходів громадян [37]. Г. Шредер звернула увагу, що порожні полиці в магазинах не означали голоду, а свідчили про зростання попиту [47]. На думку Р. Еріксона, підвищення цін було спрямовано на скорочення розриву між попитом і пропозицією.

Ставлення до М. Горбачова досить швидко погіршилось після того, як він не проявив себе послідовним прихильником демократизації та ринкової економіки. Одночасно з ослабленням центральної влади в СРСР на Заході

активізувались дослідження впливу Перебудови на економіку союзних республік. Було констатовано все більше зростання впливів республіканських еліт як наслідок децентралізації управління [4].

В добу Перебудови завдяки політиці гласності склались сприятливі умови для дослідження радянологами радянської економіки. Використовуючи матеріали радянської статистики, інтерв'ю з емігрантами, а також дані західних спецслужб, дослідники змогли більш критично підійти до радянської економіки, відзначивши уповільнення темпів її зростання та технологічне відставання. Переважна більшість з них не бачила перспектив реформування планової економіки радянського типу, хоча й не виключала можливості її зростання за рахунок внутрішніх резервів. Альтернативою видавався т. зв. «демократичний транзит», тобто відмова від командно-адміністративної системи на користь вільного ринку та приватної власності. Багато уваги західні дослідники приділяли постатям радянських реформаторів і, в першу чергу, М. Горбачову, який користувався їх незмінними симпатіями до 1991 р. Однак після того, як на Заході виникли сумніви щодо спроможності радянського Президента завершити демократичний транзит, увага переключилась на республіканські еліти. Більшість дослідників не вбачала в кризі радянської економіки загрози для самого існування СРСР. Така оцінка збігається з сучасним баченням проблеми, відповідно до якого економічна криза не означала колапсу і не була головною причиною дезінтеграції держави.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Величко С.А. Освещение перестройки в СССР (1985–1991 гг.) в зарубежной историографии / С.А. Величко // Вопросы истории. – 2005. – № 6. – С. 162–166.
2. Aslund A. Gorbachev's Struggle for Economic Reform / Aslund A. – Ithaca, NY: Cornell University Press, 1989. – 269 p.
3. Aslund A. Gorbachev, Perestroika, and Economic Crisis / Aslund A. // Problems of Communism. – 1991. – January. – P. 18–41.
4. Bahry D. Outside Moscow: Power Politics and Budgetary Policy in Soviet Republic / D. Bahry. – NY: Columbia University Press, 1987. – 236 p.
5. Bornstein M. Soviet Price Policies / M. Bornstein // Soviet Economy. – 1987. – Vol. 3, issue 2. – P. 96–134.
6. Breslauer G.W. Evaluating Gorbachev as Leader / G.W. Breslauer // Soviet Economy. – 1989. – Vol. 5, issue 4. – P. 299–340.
7. Breslauer G.W. Soviet Economic Reforms Since Stalin: Ideology, Politics, and Learning / G.W. Breslauer // Soviet Economy. – 1990. – Vol. 6, issue 3. – P. 252–280.
8. Brus W. From Marx to the Market. Socialism in Search of an Economic System / W. Brus, K. Laski. – Oxford: Clarendon Press, 1989. – 192 p.

¹ Як приклад наводиться історія підприємця Г. Вілленса, який випустив дві однакові партії бюстгальтерів за радянською технологією і з радянських матеріалів. На маркуванні однієї з них було вказано «Вироблено у США», другої – «Вироблено в СРСР». Потім було проведено дослідження серед покупців. Жінки вихваляли бюстгальтери з американською етикеткою, а радянські ляли і висміювали [35].

9. Chapman J.G. Gorbachev's Wage Reform / J.G. Chapman // Soviet Economy. – 1988. – Vol. 4, issue 4. – P. 338–365.
10. Colton T.J. Approaches to the Politics of Systemic Economic Reform in the Soviet Union / T.J. Colton // Soviet Economy. – 1987. – Vol. 3, issue 2. – P. 145–170.
11. Cooper J. Military Cuts and Conversion in the Defense Industry // Soviet Economy / J. Cooper. – 1991. – Vol. 7, issue 2. – P. 121–142.
12. Ellman M.J. The contradictions of perestroika: The case of agriculture / M.J. Ellman // European Review of Agricultural Economics. – 1991. – Vol. 18. – P. 1–18.
13. Gorbachev's Economic Reform: A Soviet Economy Roundtable // Soviet Economy. – 1987. – Vol. 3, issue 1. – P. 40–53.
14. Gregory P.R. Restructuring the Soviet Economic Bureaucracy. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – 181 p.
15. Gustafson T. The Origins of the Soviet Oil Crisis // Soviet Economy / T. Gustafson. – 1985. – Vol. 1, issue 2. – P. 103–135.
16. Gustafson T. Crisis amid Plenty: The Politics of Soviet Energy under Brezhnev and Gorbachev / T. Gustafson. – Princeton NJ: Princeton University Press, 1989. – XXV+362 p.
17. Hanson P. The Shape of Gorbachev's Economic Reform / P. Hanson // Soviet Economy. – 1986. – Vol. 2, issue 4. – P. 313–326.
18. Hanson P. Property Rights in the New Phase of Reforms / P. Hanson // Soviet Economy. – 1990. – Vol. 6, issue 2. – P. 95–124.
19. Hauslohner P. Gorbachev's Social Contract / P. Hauslohner // Soviet Economy. 1987. – Vol. 3, issue 1. – P. 54–89.
20. Hewett Ed. A. Gorbachev's Economic Strategy: A Preliminary Assessment / Ed.A. Hewett // Soviet Economy. – 1985. – Vol. 1, issue 4. – P. 285–305.
21. Hewett Ed. A. Reforming the Soviet Economy: Equality vs. Efficiency / Ed.A. Hewett. – Washington: Brookings Institution Press, 1988. – 404 p.
22. Hewett Ed. A. Perestroika and the Congress of People's Deputies / Ed.A. Hewett // Soviet Economy. – 1989. – Vol. 5, issue 1. – P. 47–69.
23. Hough J.F. The Gorbachev Reform: A Maximal Case // Soviet Economy. – 1986. – Vol. 2, issue 4. – P. 302–312.
24. Hough J.F. Russia and the West: Gorbachev and the Politics of Reform / J.F. Hough. – NJ: Simon&Schuster, 1988. – 272 p.
25. Hough J.F. The Politics of the 19th Party Conference / J.F. Hough // Soviet Economy. – 1988. – Vol. 4, issue 2. – P. 137–143.
26. Ioffe O.S., Maggs P.B. The Soviet Economic System: A Legal Analysis O.S. Ioffe. – Boulder: Westview Press, 1987. – 326 p.
27. Kaufman R.F. Causes of the Slowdown in Soviet Defense / R.F. Kaufman // Soviet Economy. – 1985. – Vol. 1, issue 1. – P. 9–31.
28. Kincade W.H. Economic Conversion in USSR / W.H. Kincade, T.K. Thomson // Problems of Communism. – 1990. – Jan. – P. 83–92.
29. Laird R. D. Perestroika and Soviet Agriculture / R.D. Laird // Problems of Communism. – 1987. – November. – P. 81–86.
30. Levine H.S. Possible Causes of the Deterioration of Soviet Productivity in the Period 1976–1980 H.S. Levine // Soviet Economy in the 1980's: Problems and Prospects. – P. 1. – Washington, 1983. – P. 155–168.
31. Matosich A.J., Machine Building: Perestroika's Sputtering Engine / F.J. Matosich, B.K. Matosich // Soviet Economy. – 1988. – Vol. 4, issue 2. – P. 144–176.
32. Noren J.H. The Soviet Economic Crisis: Another Perspective / J.H. Noren // Soviet Economy. – 1990. – Vol. 6, issue 1. – P. 3–55.
33. Ofer G. Soviet Economic Growth: 1928–1985 / G. Ofer // Journal of Economic Literature. – 1987. – Vol. 25, No. 4. – P. 1767–1833.
34. Panel on the Economic and Political Consequences of Chernobyl // Soviet Economy. – 1986. – Vol. 2, issue 2. – P. 97–130.
35. Parker R. Inside the Collapsing Soviet Economy R. Parker // Atlantic Monthly. – 1990. – June. – P. 68–80.
36. Parrott B. Gorbachev's Gamble: Political, Economic, and Ethnic Challenges to Soviet Reform B. Parrott // SAIS Review. – 1990. – Vol. 10, No. 2. – P. 57–73.
37. Passell P. Gorbachev's Plan Could Shock More Than Just Prices / P. Passell // New York Times. – 1991. – Apr., 7. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.nytimes>.

com/1991/04/07/weekinreview/the-world-gorbachev-s-plan-could-shock-more-than-just-prices.html?pagewanted=all. – Дата доступа: 10.01.2016.

38. Raiklin E. After Gorbachev? A Mechanism for the Transformation of Totalitarian State Capitalism into Authoritarian Mixed Capitalism / E. Raiklin. – Washington, DC, Council for Social, Political, and Economic Studies, 1989. – 105 p.
39. Remington T.F. Regime Transition in Communist Systems: The Soviet Case / T.F. Remington // Soviet Economy. – 1990. – Vol. 6, issue 2. – P. 160–190.
40. Robins G.S. The Soviet Economy and the Perestroika / G.S. Robins // Problems of Communism. – 1992. – May. – P. 139–144.
41. Ruble B.A. The Social Dimensions of Perestroika / B. Ruble // Soviet Economy. – 1987. – Vol. 3, issue 2. – P. 171–183.
42. Rumer B. The «Abalkanization» of Soviet Economic Reform / B. Rumer // Problems of Communism. – 1990. – January. – P. 74–82.
43. Schroeder G.E. The Slowdown in Soviet Industry, 1976–1982 / G.E. Schroeder // Soviet Economy. – 1985. – Vol. 1. – P. 42–74.
44. Schroeder G.E. Gorbachev: «Radically» Implementing Brezhnev's Reforms / G.E. Schroeder // Soviet Economy. – 1986. – Vol. 2, issue 4. – P. 289–301.
45. Schroeder G.E. Anatomy of Gorbachev's Economic Reform / G.E. Schroeder // Soviet Economy. – 1987. – Vol. 3, issue 3. – P. 219–241.
46. Schroeder G.E. The Soviet Economy under Gorbachev / G.E. Schroeder // Current History. – 1987. – October. – P. 317–320.
47. Schroeder G.E. «Crisis» in the Consumer Sector: A Comment / G.E. Schroeder // Soviet Economy. – 1990. – Vol. 6, issue 1. – P. 56–64.
48. Schroeder G.E. A Critical time for Perestroika / G.E. Schroeder // Current History. – 1991. – October. – P. 323–327.
49. Schroeder G.E. Perestroika in the Aftermath of 1990 / G.E. Schroeder // Soviet Economy. – 1991. – Vol. 7, issue 1. – P. 3–13.
50. Schroeder G.E. The Dismal Fate of Soviet-Type Economies / G.E. Schroeder // Cato Journal. – 1991. – Spring-Summer. – P. 13–26.
51. Supporters and Opponents of Perestroika: The Second Joint Soviet Economy Roundtable // Soviet Economy. – 1988. – Vol. 4, issue 4. – P. 275–318.
52. The 19th Conference of the CPSU: A Soviet Economy Roundtable // Soviet Economy. – 1988. – Vol. 4, issue 2. – P. 103–136.
53. Weickhardt G.G. The Soviet Military–Industrial Complex and Economic Reform / G.G. Weickhardt // Soviet Economy. – 1986. – Vol. 2, issue 3. – P. 193–220.
54. Winiecki J. The Distorted World of Soviet-Type Economies / J. Winiecki. – Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1988. – 246 p.

© Юрий Латыш
(Киев)

ОСВЕЩЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕФОРМ М. ГОРБАЧЕВА В ЗАПАДНОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ 1980-Х – НАЧАЛА 1990-Х ГГ.

Статья посвящена историографии Перестройки, в частности освещению экономических преобразований в исследованиях западных ученых второй половины 1980-х – начале 1990-х гг. К анализу привлечены, в основном, работы американских и британских исследователей.

Учитывая высокий интерес к политике Горбачева на Западе и налаживание тесных партнерских взаимоотношений между США и СССР, советские экономические реформы широко дебатировались в научной периодике и монографиях известных советологов. Этот пласт литературы остается малоизвестным и почти не исследованным в историографии постсоветских государств. Он содержит немало ценных и оригинальных мыслей и наблюдений относительно реформ советской экономики, которые могут быть полезными в современных условиях.

Целью статьи является анализ научных исследований западных авторов, посвященных экономическим реформам времен Перестройки, осмысления господствующих тенденций в советологии, освещение взглядов ученых относительно перспектив командно-административной экономики и путей ее рыночной трансформации.

В результате проведенного исследования было установлено, что в эпоху Перестройки благодаря политике гласности сложились благоприятные условия для исследований советологами советской экономики. Ученые отмечали замедление темпов роста и технологическое отставание СССР. Большинство из них не видело перспектив реформирования плановой экономики советского

тина, а предлагало сделать выбор в пользу капитализма, рыночной экономики и приватизации (демократический транзит). Много внимания западные исследователи уделяли фигурам советских реформаторов и, в первую очередь, М. Горбачеву. Однако после того как на Западе возникли сомнения относительно способности Президента СССР завершить демократический транзит, внимание переключилось на республиканские элиты. Большинство исследователей не видели в кризисе советской экономики угрозы для самого существования СССР. Такая оценка совпадает с современным видением проблемы, согласно которому кризис советской экономики не означал коллапса и не был главной причиной дезинтеграции государства.

Ключевые слова: Перестройка, СССР, М. Горбачев, социализм, капитализм, рыночная экономика, реформы, демократический транзит.

© Iurii Latysh
(Kyiv)

THE ECONOMIC REFORMS OF MIKHAIL GORBACHEV IN THE WESTERN HISTORIOGRAPHY OF THE SECOND HALF OF 1980 – THE BEGINNING OF THE 1990S.

The article is devoted to the historiography of Perestroika, in particular the coverage of economic transformation in the study of Western scholars of the second half of the 1980s – early 1990s. Analysis of attracted mostly the work of American and British researchers.

Given the high interest in politics Gorbachev in the West and establishing close partnerships between the US and the USSR, the Soviet economic reforms are widely debated in scientific periodicals and monographs known sovietologists. This body of literature is little known and little studied in the historiography of post-Soviet states. It contains a lot of valuable and original thoughts and observations on the reform of the Soviet economy, which may be useful in the present conditions.

The aim of the article is the analysis of scientific studies of Western authors on economic reforms of Perestroika era, the mainstream thinking in Soviet studies, scientists coverage views on the prospects of a command economy and ways to transform the market.

In the 1980's. Western scholars began to evaluate more critically the economy of the Soviet bloc. However, the approach of the crisis was not evident, as the closed regime can survive even in a deteriorating economic situation. In addition, the first Western scientists did not have reliable statistics. Among possible factors Soviet stagnation scientists named difficulties of effective implementation of central planning; reduce labor discipline; planners conscious decision to reduce the rate of economic growth after 1975; problems in key sectors – extraction of petroleum, railway transport adverse demographic trends; adverse weather conditions; indirect effect of the slowdown in the West after 1973; significant spending on defense.

As a result of the study it was found that in the era of Perestroika due to the policy of transparency has created favorable conditions for research Soviet economy by sovietologists. Sovietologist thoroughly studied the documents of Communist party forums, Congresses of People's Deputies, paying much attention backstage aspects and their impact on economic reform. Most studies relied on the doctrine of totalitarianism, which was based on historical defects of communism. The Soviet model («real socialism») and its planned economy system were unable to provide its citizens the necessary quantity and quality of material goods. Scientists have noted a slowdown in growth and technological backwardness of the Soviet Union. Most of them did not see the prospects of reforming the Soviet-style planned economy, and offered to make a choice in favor of capitalism, market economy and privatization (democratic transition). Researchers saw resistance to reform by the Soviet bureaucracy and urged the Communist Party to eliminate the impact on the economy. Interests of scientists gradually concentrated in the plane of transition from the communist political system to Democracy or Authoritarianism, and the transition from a planned to the market economy. In the early 1990s. there the Soviet economy was neither socialist nor command-administrative. Western researchers mostly viewed it as a transitional, and change the value assessed in terms of the approach to the market economy, private property distribution and inclusion in the world market. Many Western scholars have paid attention to the figures of the Soviet reformers and, above all, Mikhail Gorbachev. However, after the West had doubts about the capacity of President of the USSR to complete the democratic transition, the emphasis shifted to the Republican elite. Most researchers have not seen in the crisis of the Soviet economy a threat to the very existence of the USSR. This assessment coincides with a modern vision of the problem, according to which the crisis of the Soviet economy does not mean the collapse was not the main reason for the disintegration of the state.

Keywords: Perestroika, Soviet Union, M. Gorbachev, socialism, capitalism, market economy, reforms, democratic transition.

До редакції надійшла 18.12.2015.